

POZİTİVİSM ÖTESİ PARADİGMATİK DÖNÜŞÜM VE EĞİTİM YÖNETİMİNDE KURAM VE UYGULAMADA YENİ YAKLAŞIMLAR

Hasan Şimşek

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özellikle son on yılda, dünya ölçeğinde hemen her alanda (politik, ekonomik, toplumsal, kültürel ve teknolojik) temel dönüşümlere tanık olmaktadır. Geleneksel yapı ve yaklaşımlar yoğun bir biçimde sorgulanmakta, geleneksel ile gelenek dışı olanın çatışması gittikçe yoğunlaşmaktadır. Tüm bunlara koşut olarak, bilimde de bir yeniden yapılanma söz konusudur. Gelenekçi, akılcı ve pozitivist yaklaşımlar yavaş yavaş yerini pozitivism ötesi yaklaşımlara bırakmaktadır.

Bu bildiri, yukarıdaki varsayımdan hareketle, bilimde yaşadığımız bu paradigmatik dönüşümü genel anlamda tanımlamayı ve eğitim yönetiminde ortaya çıkmakta olan paradigmanın genel niteliklerini tartışmayı amaçlamaktadır. Bunu takiben, bu oluşan paradigmanın, eğitim yönetiminde kuramsal bakışı ve uygulamayı ne yönde etkileyeceği konusunda doğurguları tartışılacaktır.

Özellikle son on yılda, sosyal bilimlerle ilgili çevreler bu alanda dramatik bir dönüşümün yaşandığı konusunda uzlaşmaktadırlar. Bu dönüşüm hem nicelik hem de nitelik anlamında önemlidir. Bu dönüşümün boyutları sosyal bilimlerde dönem dönem ortaya çıkan geçici eğilim ya da modaların çok ötesindedir. Bu dönüşüm, dünyayı nasıl anladığımız ve gördüğümüz konusunda yaşanan büyük ölçekli bir dönüşümün parçasıdır. Aşağıda, bilimdeki bu yeniden yapılanmayı tanımlamaya ve eğitim yönetiminin bu dönüşümün neresinde olduğunu tartışmaya çalışacağız.

Paradigma Nedir?¹

Paradigma kavramını bugün kullandığımız anlamda ilk kullanan Thomas Kuhn olmuştur. Kuhn'un ilk olarak 1962'de yayınladığı ve 1970'de ikinci kez yayınlanan "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı çalışması bilimde o güne kadar en yaygın biçimde kullanılagelmiş bir anlayışa adeta taban tabana zıttı. Geleneksel anlayış, bilimde değişimin evrimsel olduğunu, bilim adamlarının çalışmalarının bir süreklilik sergilediğini varsaymakta idi. Yani, bilimde değişim ve gelişme bir duvarın örülmesinde tuğlaların üst üste konulması gibi sürekli, birbirine bağlı ve birikimsel bir süreç olarak açıklanıyordu. Bu görüşü hala savunan felsefeciler vardır, örneğin yakın zaman da ölen Karl Popper gibi.

¹Bu konuda, daha ayrıntılı bir tartışma için bkz: Hasan Şimşek (1997). *21. Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı ve Kaostaki Türkiye*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Her ne kadar paradigma kavramının tanımı konusunda Kuhn çok açık değilse de (Bilimsel Devrimlerin Yapısı'nda birbiriyle alternatif, zaman zaman birbirini dışlayan çok sayıda değişik tanım kullanmıştır), daha sonra en uygun gördüğü tanım paradigmayı bir "örnek" olarak açıklamasıdır. Kuhn'un tanımlamasında yer almasa bile, paradigma, en basit tanımıyla, "bir dünya görüşü, bir algı dayanağı, bir izlenceler bütünü, bir perspektif, bir kuram" olarak tanımlanabilir. Kuhn'a göre, bilimde değişim kesintili ve devrim şeklindedir. Belli bir dönem belli bir bilimsel çalışma alanına egemen olan paradigma (kuram, dünya görüşü) zamanla gücünü yitirir ve düşme eğilimi göstermeye başlar. Bu paradigma, zamanla, bir yenisi ile yer değiştirir.

Her paradigma, bir alanda yığılmış belli bir sorunlar demetine yanıt olarak ortaya atılır. İlk olarak az sayıda insan bu alışılmamış yeni yöntemi kullanarak birikmiş sorunlardan bir kısmına (ki bunlar genellikle sorunlar arasında çözülmesi en kolay olanlarıdır) etkili çözümler bulmaya başladığında paradigma yavaş yavaş bu alandaki diğer bireylerin de ilgisini çekmeye başlar. Bu yolla artan üye sayısı ile daha çok sorun yeni paradigmanın ilkeleri yoluyla çözülmeye başlanır, yani çözülen problem sayısı arttıkça üyelik artar, üyelik arttıkça çözülen problem sayısı artar. Böylece, yeni paradigma bir süre sonra o alanda tam egemenlik kurmaya başlar. Bu süreç öyle sanıldığı kadar kısa değildir. Bazen yüzyılları alır. Bir paradigmanın egemenlik döneminde bu alana giren insanlar bu paradigmadan başka bir alternatif paradigma ile tanışmadıkları için gittikçe paradigma din gibi alternatifsiz ve sorgulanamaz hale gelir. Bütün gerçeklik bu paradigmanın sınırları içinde anlaşılmaya başlanır. Zaman zaman, problem çözme sırasında ortaya çıkan tutarsızlık ve uyumsuzluklar probleme çözüme, yöntem hatalarına ve deney hatalarına atfedilir (Kuhn, bilimde bunun birçok örneğini verir).

Her paradigma belli bir sorunlar demetine yanıt olarak geliştirildiği için sorunlar çözüldükçe ve alana yeni sorun demetleri (varolan paradigma ile uyumsuz) eklendikçe egemen paradigma yavaş yavaş eski etkililiğini yitirmeye başlar. Ancak bunun farkedilmesi o kadar kolay değildir. En önemli göstergesi, o alanda belli bir sorgulamanın başlamasıdır. Eleştiriler yükselir. Yeni arayışlar ortaya çıkar. Tartışma hararetlenir. Yine benzer bir şekilde küçük bir azınlık alışılmamış yeni kurallarla oynamaya başlar. Bunlar ilk etapta aykırı ve bilim dışı kabul edilir. Yavaş yavaş, yeni kurallar birikmiş sorunlara etkili çözümler üretmeye başlar ve özellikle yeni nesil bilim adamları bu yeni kurallarla oyunu oynamaya başlarlar. Yeni paradigma yavaş yavaş eskisiyle yer değiştirmeye başlar (Şimşek, 1992; Şimşek ve Heydinger, 1993; Şimşek ve Louis, 1994).

Düşüşteki Bilimsel Paradigmanın Resmi

En geniş anlamda, üç yüz yıldan fazladır dünyayı anlamamıza ve bununla tutarlı davranışlar geliştirmemize yol göstermiş olan düşüştteki paradigmanın kökleri Modern Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilen İ.S. 1500 yıllarına dayanır. Rönesans'la birlikte, Ortaçağ Avrupası'nın dünyayı metafizik bir gözlükten gören egemen dünya görüşü eleştirel, bilimsel bir dünya görüşüne yol vermiştir. Avrupa'nın birçok alanda --din, politik düşünce ve örgütlenme, sanat, ekonomik etkinlik, felsefe, vb.-- reforme edilmesi bilimde de taze bir bakış açısının uç vermesiyle koşuttur. Bunu takiben, 17. ve 18. yüzyılın Aydınlanma Dönemi ile birlikte "Akıl Çağı" denilen dönem başlamış oldu:

"Aydınlanma'nın özü, insan mutluluğunun, 'doğru aklın' insani, tinsel ve doğal düzene uygulanması ile elde edilebileceğini varsaymasıdır. Tanrı'nın ellerinde olmaktan ziyade, insanın aklını kullanarak kendisini yükseltebileceğidir...Aydınlanma, Bacon, Descartes, Galileo, Newton, Wesley, Voltaire, Rousseau, Locke, Hume, Kant ve Adam Smith gibi isimlerle anılır. Kökeninde, Aydınlanma temel bir entellektüel dönüşümdür, ve, bugünkü ekonomik, toplumsal, politik, ve teknolojik düzenin doğrudan bu temel entellektüel dönüşümün bir eseri olduğunu pek az kişi reddedebilir." (Schwartz ve Ogilvy, 1979, s. 16).

Bu isimlerin her biri bugün çok tanışık olduğumuz 20. yüzyıl toplumlarını biçimlendiren temel yasa ve ilkeleri formüle etmişlerdir. Martin Luther Protestan devrimi ile özelde Hristiyanlığın, en genelde ise dinlerin reforme edilmesine neden olmuş, Bacon, Descartes ve Kant modern felsefe, matematik ve mantığın biçimlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Voltaire ve Rousseau devletin rolü ve devlet-birey ilişkisine yönelerek bugünkü çağdaş demokrasilerin en temel ilkelerini saptamışlar, Locke ve Hume felsefenin temel sorunlarını epistemolojik bir düzlemde tartışmışlar ve görgücülük ve gerçekçiliğin ilkelerini formüle etmişlerdir. Adam Smith rekabet ve girişimcilik temelinde bir ekonomik etkinliği savunmuş ve günümüzün kapitalist ekonomik etkinliklerinin ilk tartışmalarını yapmıştır. Öte yandan, Galileo ve Newton, bugün dahi geçerli olan pozitivist/akılcı paradigmanın temelini oluşturan çağdaş bilimsel düşünceye ilk biçimini vermişlerdir.

Pozitivist/Akılcı Dünya Görüşü

Sosyal bilimler ve fen bilimleri alanında bilimsel düşünme ve araştırmaya yol gösteren pozitivist/akılcı paradigma aşağıdaki özellikleri gösterir (Schwartz ve Ogilvy, 1979):

1. *Gerçeklik basittir*: Evren, etkileşimsiz, kendi içinde tekdüze, farklı ve kendine özgü sistemlerin bir toplamıdır. Birşey parçalarının toplamıdır.

2. *Hiyerarşi düzenin ilkesidir:* Sistemler en basitten en karmaşığa kadar hiyerarşik bir sırada sınıflandırılabilir. Bu ilke, toplumsal sistemlere, toplumun belli üyelerinin ikinci sınıf vatandaş (kadınlar, azınlıklar ve farklı ırktan olanlar) olarak görülebileceği olarak yansımış, monarşik sistemlere kralların dokunulmazlıkları olarak yansımış, Kimya'da elementlerin periyodik tablosuna yansımış, ve doğal dünyanın en basitten gittikçe karmaşıklaşan organizmalara doğru taksonomik olarak düzenlendiği şeklindeki genel bir anlayışa dahi yansımıştır.

3. *Evren mekaniktir:* Evren saat gibi çalışan mekanik bir obje ya da bir makinadır. Enerjisi bitinceye kadar belli bir düzende devinmesini sürdürür.

4. *Gelecek ve yön belirlidir:* Eğer evren saat ya da makina gibi çalışan bir olgu ise, evrenin geleceği, en kesin biçimiyle, önceden kestirilebilir. Yeter sayıda matematiksel model ve yeterli hesaplama gücü ile herhangi bir sistemin davranışı kesinlikle önceden kestirilebilir.

5. *Nedensellik ilişkisi:* Newton'cu evrende parçalar arasında nedensellik ilişkisini biliyorsak, bu ilişkinin sonuçlarını da açıklayabiliriz.

6. *Değişim niceliksel ve birikim şeklindedir:* Sistemler birikim yoluyla gelişirler, yani değişim sisteme bir yeni parça ya da boyut ekler. Niteliksel veya sıçramalı değişim çok seyrek olur.

7. *Nesnellik zorunluluktur:* Kartezyen evrende, bilme akıl yoluyla anlama ile olasıdır, ve bu süreçte, gözlemci ve gözlenen kesin sınırlarla birbirinden ayrılmıştır.

En basit deyimle, özellikle fen bilimleri ile ilgili disiplinlerde kuram ve araştırmaya egemen olan paradigma Newton'ın "Matematığın İlkeleri" (*Principia Mathematica*) adlı eserinin basılmasıyla başlar. Bu nedenle çokları, bugün bilime egemen olan paradigmayı "Newton'cu bilimsel paradigma" olarak tanımlar. Newton'ın bilim paradigması büyük ölçüde makina örneğinin evrenin işleyişine adapte edilmesine dayanır. Bu nedenle mekanik bir dünya görüşü hakimdir. Daha sonra yapılan katkı ve eklentilerle, bu mekanik dünya görüşü şu üç temel varsayım üzerine oturur: (1) Gerçekliğin en temel yapı taşları olan en küçük parçacıklar ve bunların davranışını yöneten bir seri güç vardır. Bu en temel düzeyi ve bu düzeydeki davranışları belirleyen yasaları keşfetmek yoluyla dünya önceden kestirilebilir (Schwartz ve Ogilvy, 1977, s. 32). (2). Bu mikro düzey ilişkileri belirleyen yasalar evrendeki en makro düzey ilişkileri belirleyen yasalarla aynı olmalıdır. (3). Bilim adamları, araştırmacı ve gözlemciler deneylerinden soyutlanmalıdır. Gerçeklik nesnelidir. (Schwartz ve Ogilvy, 1977, s. 32).

Bugün postpozitivizm, postendüstriyel, postmodern, postkapitalist, postyapısalcı ve postgörgül olarak bildiğimiz bütün yaklaşımların referans noktası 16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkan bu büyük ölçekli paradigmatik dönüşüme dayanır. Örneğin, pozitivist proje akıl ve gözleme oturan bir inanca dayanır (Tierney ve Rhoads, 1993, s. 312). Aynı

şekilde, pozitivism ve modernist düşünce herşeyi açıklama gücüne sahip büyük kuramlar ve tek Doğru'yu aramaya yöneldi. İnsanın mükemmelleşmesi bilimsel gelişme ile koşut görüldü. "Mükemmel bilgi olasıdır ve verimlilik en temel amaçtır" (Tierney ve Rhoads, 1993, s. 312). Bu ilkeler, Durkheim'ın toplumu analizinde ve Taylor'ın bilimsel yönetimin ilkelerini geliştirmesinde açıklıkla görülür.

Pozitivism nesnellığı ve indirgemeyi (reductionism) bir anlamda kutsamıştır. "Olgular, bu olguları çevreleyen süreç ve faktörlerden ayrıştırılarak ve soyutlanarak nesnelleştirilmiş, daha sonra gözlenebilir ve ölçülebilir niteliklere indirgenmiştir" (Tierney ve Rhoads, 1993, s. 322). Böylece, pozitivism karmaşık toplumsal süreçleri toplumun gözlenebilir ve ölçülebilir yönleriyle açıklamayı yeterli görür. Dahası, pozitivist'ler gerçeğin, doğru ölçüm ve dikkatli bir sayılaştırma (quantification) ile bilinebileceğini varsaymışlardır.

Yine benzer bir biçimde, işlevselci dünya görüşü, toplumsal örgütlerin analizinde, davranışçı dünya görüşü ise psikoloji, sosyal psikoloji ve eğitim alanlarında pozitivist-akılcı paradigmanın uzantısı olarak uzun süredir egemenliklerini sürdürmüşlerdir. "İşlevselciler (ve doğallıkla davranışçılar) sosyal olguları elle tutulur, materyal olgular olarak algırlar...Toplumsal gerçeklik bizim ya da bireyin dışında vardır, ve insan bu kendinden bağımsız gerçeklik üzerine davranışlarını oluşturur" (Burrell ve Morgan, 1979). Doğallıkla, işlevselci/davranışçı tema bireyleri içinde yaşadıkları çevrenin bir ürünü olarak görür. Bireyler dış çevreden gelen uyarıcılara mekanik olarak denetlenen yollarla tepkide bulunurlar. Dış dünya bireyleri uygun davranışlar konusunda yönlendirir, biçimlendirir ve belirler. İnsanlar tepkicidir (çevreye), kendi iradelerinden bağımsız çevre kontrollü olaylara tepki gösteren edilgin katılımcılardır (Zey-Ferrell ve Aiken, 1981).

İşlevselciler ve davranışçılar doğa bilimlerinin yöntemlerini tercih ederler ve kullanırlar. Çeşitli ve farklı durumları açıklama gücüne sahip evrensel yasaları aramayı kabul ederler. Araştırmacının yanlılığını kontrol edebilmek için geliştirdikleri kavramların ve deneylerin operasyonel tanımlamasından yola çıkarak nesnel, değer yargılarından arınmış sonuçlar geliştirmek amaçındadırlar (Putnam, 1983, s. 40).

"Evrensel yasaların keşfedilmesi amacının doğal bir sonucu nedensellikdir. İşlevselciler (ve bir o kadar da davranışçılar için) nedensellik genellenebilir bilginin önemli bir koşuludur. Araştırmacılar, tümevarım yoluyla çalışarak, bir dizi durumla ilgili davranış biçimlerinin kestirilmesine yönelik neden-sonuç ilişkisini keşfetmeye çalışırlar" (Putnam, 1983, s. 41).

Pozitivist/Akılcı Araştırmanın Temel Nitelikleri

Pozitivist/akılcı paradigma, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan en önemli sosyal bilim alanları olan sosyoloji ve psikolojinin doğuşundan itibaren, araştırmada niceliksel (sayısal) yöntemi en vazgeçilmez araştırma biçimi olarak kabul etmiştir. Bu disiplinleri kuran öncüler, entellektüel gelişmelerini pozitivist/akılcı paradigmanın en parlak döneminde tamamlamışlar, dolayısı ile, örneğin Comte sosyolojiyi ilk olarak "sosyal fizik" olarak adlandırmıştır.

Pozitivist/Akılcı Paradigmanın Eğitim Yönetimine Yansıması

Örgüt ve yönetim kavramlarının bugün bildiğimiz anlamda ortaya çıkmaları 19. yüzyılın sonlarına rastlar. Ancak, bu konuda ilk önemli çalışmaları yapan Amerika'lı mühendis Frederick Taylor'dır. Taylor'ın örgüt ve yönetime bakış açısı pozitivist/akılcı paradigmanın örgüt, yönetim, insan ve işe mükemmel bir uyarlamasıdır. Taylor, Newton'cu dünya görüşünün evreni bir makina olarak anlayan tezini örgüt ve yönetime mükemmel bir şekilde uyarlamıştır. Taylor'ın gözünde örgütler bir makinadan başka bir şey değildir (Morgan, 1986). Yönetim ise, bu makinaya biçim veren ve gerektiğinde yeni parçalar ekleyen, çıkararak, eskini değiştiren bir uzmanlık işidir. İnsanlar makinanın gerektiğinde yenileri ile değiştirilebilir dişlileri gibi görülmüştür.

Taylor, pozitivist/akılcı paradigmanın indirgeme (reductionism) ilkesini toplam bir işi parçalarına bölmek yoluyla örgütlere uyarlamıştır. Bir işi bölünebilir en küçük bileşenlerine ayırmış, her bileşene bir veya bir grup insan atamış, gerekli ise bunları o iş için eğitmiştir. Sonuçta, işin her bir bileşeni yerine getirildiğinde toplam iş ortaya çıkacaktır.

Daha sonra çeşitli katkılarla geliştirilen Taylor'ın görüşleri (Max Weber'in katkıları eklendiğinde) "klasik örgüt ve yönetim kuramı" olarak bildiğimiz yaklaşımın temelini oluşturur. Klasik yaklaşımda, pozitivist/akılcı paradigmanın doğrudan bir yansıması olarak, hiyerarşi temeldir. Pozitivist/akılcı paradigmanın iddiası olan "insanın mükemmelleşmesi bilimsel yöntemlerin toplum ve birey hayatına uygulanması ile olasıdır ve verimlilik esastır," ilkeleri Taylor tarafından sonuna kadar kullanılmıştır.

Bu nedenlerle, 20. yüzyılın ilk çeyreğine (1900-1930), örgüt ve yönetim kuramlarında tam anlamıyla Taylor'ın ve Weber'in projelendirdiği "klasik yönetim anlayışı" egemen olmuştur (Boyd, 1992, s. 508).

Bu dönemde eğitim yönetimi bir çalışma alanı olarak gelişmesine henüz başlamıştır (özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde). İlk kuramsal çalışmalar, yani Taylor'ın

ABD'de bilimsel yönetim ve Max Weber'in Avrupa'da bürokrasi alanında geliştirdikleri ilkeler, ABD'de Raymod Callahan tarafından okul örgütlerinin anlaşılmasına uyarlanmıştır. Okul örgütleri akılcılık ve verimlilik ilkelerine göre analiz edilmeye çalışılmıştır (Hoy, 1994, s. 182). Endüstri Devrimi'nin en parlak buluşu olan fabrika imgesi ve Taylor'ın mükemmel pozitivist yaklaşımı okul örgütlerinin fabrika gibi görülmesine yol açmıştır.

Genellikle kaynaklar, 1930-1950 arasını "İnsan İlişkileri Yaklaşımı" ile özdeş tutarlar. Bu dönemde, örgütün sadece makina yada yapı boyutu ile ilgilenmek yerine özellikle gelişen psikoloji dalının da katkılarıyla insan ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Özellikle Maslow'un "Gereksinimler Hiyerarşisi" ile insanların doyurulması gereken gereksinimlerinin olduğu anlaşılmaya başlanmış, formal örgüt içinde insan ilişkilerinden kaynaklanan informal yapıların oluştuğu gözlenmiştir. Ancak, İnsan İlişkileri Yaklaşımı insanın birey olarak özgürleşmesi, kendini gerçekleştirme ve bireyin gizil dünyasının anlaşılmasından ziyade bireyleri örgüt amaçları doğrultusunda daha etkili çalıştırılabilmeleri için gerekli manipülasyonlar üzerinde yoğunlaşmıştır (Boyd, 1992, s. 508). İnsan İlişkileri Yaklaşımı da yine pozitivist/akılcı paradigmanın en tipik özelliklerini kullanmıştır. Davranışçı ekolde açıklıkla görülen insanların çevresel etkilere tepkiler verdiği ilkesi ve nedensellik ilkesi daha iyi verim almak için insanlara daha iyi materyal koşullar ve ödeme yapmanın gerekli olduğunu varsaymıştır. Yani, insan dış parasal ödüllendirmeye pozitif tepki gösterir. İnsan davranışı gözlenebilir, ölçülebilir ve gerekirse değiştirilebilir pozitivism ve akılcı paradigmadan türetilmiştir.

1930-1950 arasında egemen olan insan ilişkileri yaklaşımı henüz disiplin anlamında örgütlenme çabalarını sürdüren eğitim yönetimi için pek hızlı geçmiştir. İnsan İlişkileri Yaklaşımı'nın eğitim yönetimindeki etkisi asıl bir sonraki dönemde diğer bazı yeni yaklaşımların da bir araya getirilmesi ile ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar, 1950 ve 1970 arasını örgüte *bilimsel* bir perspektifin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı dönem olarak tanımlarlar. Özellikle Herbert Simon'ın çabaları ile örgüt ve yönetimin pozitif bilimin ilke ve yöntemlerini kullanması gerektiği ilkesi yavaş yavaş egemen olmaya başlamış, sosyal ve örgütsel olay ve olgular pozitif bilimlerde olduğu gibi nedensellik ilkesine uygun olarak hipotezlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyal ve örgütsel olaylar objektif olarak gözlenebilir, ölçülebilir, sayılara indirgenebilir ve bu sayılar istatistiksel yöntemlerle manipüle edilerek açıklanabilir. Yaygın ölçüde örgüt çalışmalarında deneysel ve yarı-deneysel desenler kullanılmaya başlanmış, en azından anket ve formal araçlar aracılığı ile davranış ve görüşler sayılara indirgenmiştir. Bu dönemde, işlevselci, kapalı sistem, yapısalcı, politik ve kültürel (kültürü bireyin dışında

nesnel bir olgu olarak anlayan ve kültürü formal araçlar yoluyla ölçmeye çalışan pozitivist kültür yaklaşım) alana egemen olmuştur.

Eğitim yönetiminde bilimsel yaklaşımın etkileri pek kısa bir sürede kendisini göstermiş, eğitim yönetimi bir çalışma alanı olarak belli ölçüde kendisini hissettirmeye başlamıştır. Okul örgütlerinin anlaşılmasında, Klasik Örgüt Yaklaşımı'nı, İnsan İlişkileri Yaklaşımı'nı ve bir ölçüde de o dönemde yeni ortaya atılmış olan Sistem Yaklaşımı'nı sentez eder bir tarzda olan ünlü "Getzels-Guba Modeli" (1957) bu dönemin en etkili kavramsal gelişmesidir. Örgütü ve örgütteki insanı tanımlayan her şey üç boyutta ele alınmıştır: formal yapı, insan ve çevre. Yine bu dönemde, eğitim yönetimi ve genel yönetim alanında pozitivism ve akılcılık çok net biçimde gözlenir. Birtakım formal araçlar yoluyla sosyal ve örgütsel olgular nesnelleştirilmeye ve sayısallaştırılmaya çalışılmış, bu amaçla bugün dahi ülkemizde yaygınlıkla kullanılan LDBA--Lider Davranışı Betimleme Anketi (LBDQ--The Leadership Behavior Description Questionnaire), ÖİBA--Örgütsel İklim Betimleme Anketi (OCDQ--Organizational Climate Description Questionnaire) gibi araçlar geliştirilmiştir. Boyd'a göre (1992, s. 508) bu dönemde, eğitim yönetiminde geliştirildiği iddia edilen, örneğin Getzels-Guba modeli, bir okula olduğu kadar bir sosis fabrikasına da uygulanabilirdi, dolayısıyla eğitim yönetimi kendine özgü bir bilimsel/kuramsal çerçeve ve yöntem geliştirememiştir.

1970'lerin ortasından başlayarak, örgüt ve yönetim bilimi alanında gözle görülür bir paradigmatik dönüşüm başlamıştır. Her alanda, sayıları gittikçe artan örgüt ve yönetim kuramcıları pozitivist/akılcı paradigmataya savaş açmışlardır. Bu konuyu takip eden bölümden sonra ele alacağız.

Yükselen Paradigmanın Resmi

Kabaca, pozitivist/akılcı paradigmataya egemen olmaya başlayan yükselen paradigmanın kökenleri yirminci yüzyılın başlarına dayanır. Başlangıçta pozitivist/akılcı/Newton'cu paradigma içinde olgunlaşmış az sayıda bilim adamı tümüyle farklı bir dünya görüşü geliştirmeye başladılar. Örneğin, Fizik'te Einstein'ın "Görelilik Kuramı" gözlemcinin süreçteki etkisini ortaya koymakla eski paradigmanın önemli bir temel taşı yerinden oynatmış oldu (Schwartz ve Ogilvy, 1979, s. 32). Daha sonra, Heisenberg'in "belirsizlik ilkesi" pozitivist/akılcı paradigmanın nesnellik ilkesini yerle bir etti: "mikroskopik detayın ötesinde herhangi bir ölçüm olayı-ışık ışınlarıyla (light rays) gözlemlemek bile- çalışılan şeyi etkiler" (Schwartz ve Ogilvy, 1979, s. 32). Öte yandan, John Bell'in teoremi evrenin bağımsız ve ayrı parçalardan oluşmadığını iddia etmekteydi. Bütün olay ve şeyler parçalanamaz bir bütünün içinde birbirleriyle ilintilidir (Schwartz ve Ogilvy, 1979, s. 33). Bunu izleyen bir kuramla, David Bohm "yalnızca parça bütünde gizli değil, aynı zamanda

bütün gerçeklik parçada da gizlidir" evrenin holografik bir resmini çizmekteydi (Schwartz ve Ogilvy, 1979, s. 33). Şu alıntı, yükselen paradigmanın en göze çarpan tarafının biyolojiye yansımaları (dengesiz ekosistem görüşü), ve aynı zamanda fizikte ve diğer fen bilimleri alanında gittikçe egemen hale gelen paradigmanın en tipik niteliklerini özetlemektedir:

"Biyoloji'nin eski paradigması ekosistemde denge ve evrimde 'şans ve gerekliliğin' rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Yeni paradigma da ise, evrim ve hayatta kalma etkileşim halindeki bir çeşitlilik, devinim, uyum, açıklık ve sürekliliğin bir fonksiyonudur. Ekosistemler karmaşık bir karşılıklı nedensellik yoluyla evrimleşirler" (Schwartz ve Ogilvy, 1979, s. 42)

Modern toplumun birçok alanını kesitleyen ve dünyayı yeni bir gözle anlamamız gerektiğini savlayan pozitivizm ötesi ve akılcılık ötesi paradigmlar (aynı ölçüde de modern ötesi, yapısalcı ötesi, endüstriyel ötesi, kapitalizm ötesi, görgücülük ötesi paradigmlar) aşağıdaki nitelikleri gösterir (Schwartz ve Ogilvy, 1979):

1. *Gerçek karmaşıktır.* Değişkenlik, çeşitlilik ve karşılıklı etkileşim bütün sistem ve olguların doğal özelliğidir..."her sistem kendine özgü özellikler geliştirir" (Lincoln, 1989, s. 69).
2. *Heterarşi düzendir.* Sistemler, hiyerarşik ve piramitsel değil, aksine önceden kestirilemez karşılıklı sınırlılık, etkileşim ve hareketlerle belirlenen heterarşik düzenlerdir.
3. *Evren holografiktir.* Evren, bileşenlerinin ayrıştırılıp tekrar tersi bir süreçle yerlerine yerleştirildiği şeklinde mekanik bir biçimde anlaşılabilir. Herşey birbiri ile ilintilidir, her parça bütünüün bilgisini taşır.
4. *Gelecek ve yön belirsizdir.* Olasılıklar bilinebilir, ancak kesin sonuçlar kestirilemez; "...geleceğin muğlaklığı doğanın koşuludur" (Lincoln, 1989, s. 71).
5. *İlişkiler doğrusal (lineer) değildir ve karşılıklı nedensellik vardır.* A B'ye neden olmak yerine belki A ve B karşılıklı etkileşerek birlikte evrimleşir ve değişirler.
6. *Değişim morfojenetiktir.* Düzen düzensizlikten doğabilir. Sistemler, niceliksel olmaktan ziyade niteliksel değişime yol açacak şekilde çeşitli, açık, karmaşık, karşılıklı nedensel ve belirsizdir (Lincoln, 1989, s. 71).
7. *Gözlemci belli bir perspektife sahip katılımcıdır.* Gözlemci gözlenenden soyutlanmış ve mesafeli değildir. Nesnellik diye birşey yoktur, fakat perspektif vardır. "Perspektif belli bir açı ve mesafeden bir görüş demektir. Nereden baktığımız ne gördüğümüzü de etkiler. Tek başına hiç bir disiplin bütüncül bir resim veremez. Resmin bütünü çoklu perspektifler yoluyla elde edilen bir imgedir" (Lincoln, 1989, s. 72).

Pozitivizm ötesi ve akılcılık ötesi projeler tek bir "Doğru'nun" olmadığını iddia eder. Dahası, "büyük söylemler, büyük kuramlar ve tek "Dogru'ya" dayalı egemenci perspektif yerini özne merkezli çoğulcu bir yönelime terketmektedir" (Tierney ve Rhoads, 1993, s. 312). Benzer şekilde, modernist tez tarafından kutsanan hiyerarşik, tekli toplumsal düzen modernizm ötesi proje tarafından reddedilmektedir. Şöyle ki, "toplumlar belli inanç ve değerlerin egemenliği etrafında düzenlenmiş sistemler değildir, farklılık ve zıtlıklar daha belirleyicidir" (Tierney ve Rhoads, 1993, s. 312). Epitemoloji anlamında, pozitivist, akılcı ve modernist görüşler bilginin keşfedildiği ve ortaya çıkarıldığını öngören "esasicî" (essentialist) bir bilgi tanımını savunurken, pozitivizm ötesi ve akılcılık ötesi paradigmlar bilginin keşfedilmek yerine yorumlandığını, ortaya çıkarılmak yerine oluşturulduğunu (constructed) varsayar (Tierney ve Rhoads, 1993, s. 313).

Yükselen paradigma bilimin nesnel bilgi üretme süreci olmadığını, bilimsel sürecin dünyanın göreliliğini temel alan bir süreç olduğunu vurgular. Sosyal olgular, sosyal davranışı belirleyen genellenebilir yasalar türetmek yoluyla değil, bir durumun kendine özgü boyutlarının ayrıştırılması ile anlaşılabilir. "Bilimin bir amacı olarak açıklama, üzerinde çalışma yapılan olgunun kendisi, ve durumlar arasında benzerlikler ve farklılıkların anlaşılması ile sınırlıdır. Ölçme ve araştırma desenleri sistematik analizi amaçlarken genellemelerle ilgilenmek yerine bir olayın daha iyi anlaşılmasını sağlamakla yetinir. "Sonuçları genelleymek için, yükselen paradigmanın ilkeleri ile çalışan bir araştırmacı katı kurallar kullanmaksızın durumdaki duruma geçer" (Putnam, 1983, s. 41).

Pozitivizm ötesi ve akılcılık ötesi paradigma gerçek, bilgi ve Doğru'nun sosyal kurgular (yapılar--social constructs) olduğunu iddia eder. Yani, insanlar anlamların yaratılması sürecine aktif olarak katılırlar. Büyük söylemler, büyük kuramlar ve tekil Doğru'lar (singular truth) çoklu gerçekliklerle yer değiştirir. Bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru bir biçim (style) yoktur. Aynı şekilde, yükselen paradigma, doğal bilimlerin yöntemi, kavramları ve amaçlarının sosyal bilimlere uygulanamayacağını varsayar. Örneğin, araştırmacılar bilginin yaratılması sürecinde araştırdıkları duruma şu ya da bu şekilde katıldıkları için, öznellik (ya da daha yumuşak bir deyimle perspektif) koşuldur. "Bizler yazgeçilmez yanlılıklarımızla görüş sahibi özneleriz. Sonuçta, yorumlama öznel bir katkıda bulunmaksızın olanaksızdır" (Tierney ve Rhoads, 1993, s. 322).

Pozitivizm Ötesi/Akılcılık Ötesi Paradigmanın Eğitim Yönetimine Yansıması

1970'lerin ortasından başlayarak, örgüt ve yönetim bilimi alanında gözle görülür bir paradigmatik dönüşüm başlamıştır. Her alanda, sayıları gittikçe artan örgüt ve yönetim kuramcıları pozitivist/akılcı paradigmaya savaş açmışlardır. En temelde, yöntem konusunda gözle görülür bir dönüşüm başlamış, nicel ve istatistiksel yöntemler yerine araştırmacılar durum çalışmaları ve niteliksel araştırmaya tercih etmeye başlamışlardır.

Yöntem alanındaki bu dönüşüme paralel olarak örgüt ve yönetim alanında yeni kuramlar ortaya atılmaya başlanmıştır. Örneğin, Marxizm'in yeni yorumlamasına dayanan eleştirel (critical) kuram, öte yandan, feminist kuram, bilişsel (cognitive) kuram, yorumlamacı (interpretivist) kuram, simgeci ve kültür (symbolic) kuramları, örgütsel öğrenme, dönüşümsel (transformational) değişimin örgütlere uyarlanması bu yeni gelişen alanlardan sadece bazılarıdır. 1980'lerin sonlarından başlayarak, Kaos kuramı ve öz-örgütlemeli sistemler (self-organizing systems) gibi çok yeni görüşler de örgüt ve yönetim alanına yavaş yavaş girmeye başlamıştır.

Bir iki örnek vermek gerekirse, örneğin, örgütlerde işlevselci yaklaşıma alternatif olarak doğan yorumlamacı (interpretivist) yaklaşım bireylerin sosyal çevrelerini kendilerinin yarattığı inancına dayanır. "Bireyler etkileşimlerini özgür irade ve seçimleri ile yorumlar ve bu yorumlar doğrultusunda davranırlar, böylece örgütsel ve çevresel gerçekliğin biçimlenmesinde kritik bir rol üstlenirler...Bireyler edilgin değildir, yani çevresel uyarıcılara sadece tepki vermezler, fakat aynı zamanda durumu etkiler ve yeniden biçimlendirirler" (Putnam, 1983, s. 36).

Öte yandan, kültür yaklaşımı antropolojinin kavramlarını örgütlere adapte ederek örgütleri değerler, inançlar, gelenekler, ve dil anlamında biçimlenen alanlar olarak algılamıştır. Nasıl toplumsal kültürler dünyaya ve yaşama ilişkin bir çerçeve sunar ve bu alanlara anlam kazandırırsa, örgüt kültürleri de gözlenemez, nesnel araçlarla ölçülemez ve sayılara indirgenemez içsel ve gizil özellikler taşırlar. Örgüt kültürünü çalışmak isteyen bir araştırmacı gözlem ve görüşme gibi niteliksel yöntemler kullanılmalı ve görüneni değil altta yatanı ortaya çıkarmalıdır.

Simgeci (symbolic) yaklaşım kültür yaklaşımı ile aynı felsefik temelleri paylaşır, fakat simgeci yaklaşım "simgesel etkileşim" veya insan davranışının yorumlanması temeline dayanır. Temelde, pozitivist paradigmanın tersine gerçekliğin öznel olduğunu ve gerçeğin yaratılmasında (construct) bireyin aktif rol aldığı tezine dayanır. Gerçeklik öznel olduğu için dünyayı nasıl gördüğümüz ve olgular olarak algıladığımız şeylerin bireyin yorumlama süzgecinden geçtiğini varsayar. Bu nedenle, en tartışmasız gibi görünen konularda dahi zaman zaman değişik sonuçlara ulaşırız çünkü her birimiz, öznel algımızdan yola çıkarak, aynı şeye değişik bir anlam yükler, değişik yorumlar getiririz.

Öyleyse, aynı şeyin birden fazla yorumlaması olabilir. Örgüt ortamlarında bu değişik yorumlamaları anlamak, bireylerin öznel yorumlarının hangi süreçlerden oluştuğunu çözümlmek simgeci yaklaşımın temel ilgi alanıdır.

Örgüt ve yönetim alanında 1970'lerin ortalarında başlayan kuram ve yöneme ilişkin eleştiriler 1980'ler de eğitim yönetimi alanına sıçramıştır. Eğitim yönetimi alanı bugün oldukça çeşitlenen ve genel örgüt ve yönetim alanında ortaya çıkan yeni kuram ve yöntemleri uyarlamaya başlamıştır. Yöntem anlamında, araştırmalar gittikçe durum çalışmaları ve niteliksel çalışmalar halini almaktadır. Yukarıda sayılan yeni kuramsal temeller eğitim yönetiminde etkinlik göstermeye başlamıştır. Örneğin, "Educational Administration Quarterly" 1991'de tam bir sayıyı eğitim yönetiminde ortaya çıkan gelenekdışı ve yeni yaklaşımlara ayırmıştır (EAQ, 1991, Vol. 27, No. 3--Nontraditional Theory and Research).

Türkiye'de Eğitim Yönetiminin Bugünü ve Yarını: Dönüşümün Neresindeyiz?

Türkiye'de eğitim yönetiminin bir araştırma ve bilimsel çalışma alanı olarak tarihi çok eski ve köklü sayılamaz. Bir anlamda, 1960'ları takiben yurtdışında eğitilmiş bir avuç akademisyenin dönemlerine ilişkin kuram ve yöntemleri ülkeye taşıması ile başlamıştır. Ne yazık ki bu öncülerin büyük özveri, emek ve çabayla oluşturdukları eğitim yönetimi alanı bugün bu alanda dünyadaki gelişmelere ve yukarıda tartıştığımız paradigmatik dönüşüme ayak uyduramaz biçimdedir. Eğitim yönetiminin bu derece zayıf düşmesinin nedenleri, ülkede eğitime egemen olan merkezîyetçi anlayış, bu alanda yurt dışı eğitim olanaklarının uzun süredir sınırlanmış olması, kuram ve uygulama arasındaki geleneksel kopukluk ve üniversiteler arasında iletişim ve ortaklaşma sorunları olarak sıralanabilir.

İlk olarak, merkezîyetçi anlayış okulları tutukevlerine döndürmüştür. Araştırma ve inceleme istekleri biktıracak düzeyde bürokratik engellere takılmakta, bazı durumlarda araştırmalar sansürden geçirilmekte, onur kırıcı biçimde araştırmacının soruları çıkarılmakta, araştırma desenleri revize edilmektedir. Merkezi eğitim otoritesinin korkulacak mekanlar haline getirilmesi eğitim sistemi içindeki gerçek sorunların saptanması ve irdelenmesi konusunda çalışmaları özendirmek yerine caydırıcıdır.

Daha önce belirtildiği gibi, yeni bilginin taşınması ve yayılması ilk etapta bu alanda bireyleri yeni bilgi ile tanıştırmak ile olasıdır. Bu, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında yapılmış, bir grup akademisyen bu alanın oluşması için öncülük etmişlerdir. Ancak, 1980'lerin sonlarına kadar bu anlamda alan bir ihmale uğramış ve kopukluk onarılmaz ölçüde artmıştır.

Kuram ve uygulama arasındaki geleneksel kopukluk Türkiye'de kendini daha bir ciddi şekilde göstermektedir. Merkez eğitim örgütünün kendini üniversiteden ve bu alanda çalışanlardan soyutlamış olması, eğitimin her alanına tek bir otoritenin egemen olması araştırma ve geliştirme etkinliklerini adeta yok etmektedir. Bu alanda lisans ve yüksek lisans düzeylerinde eğitilmiş bireylerin istihdam koşullarının yaratılmamış olması Türkiye'de eğitim yönetimini sadece bir akademik yönelim alanı olarak bırakmış, dolayısı ile üretilen bilginin okullara akması ve okullardan araştırma ve geliştirme isteklerinin doğması engellenmiştir. Bu neden, Türkiye'de eğitim yönetiminin ciddi bir bilimsel çalışma ve araştırma alanı olmasının önünde de en büyük engeldir.

Son olarak, üniversiteler arasında eğitim yönetimi programları arasında ciddi bir kopukluk ve iletişimsizlik söz konusudur. Bu alanda çalışan akademisyenler hala mesleki ve profesyonel bir örgütlenmeyi başaramamışlar, alanda hala ciddi tek bir yayın yoktur (son birkaç aydır Dr. Aytaç Açıkalin'ın önderliğinde basılmaya başlanan "Eğitim Yönetimi" bu anlamda önem verilmesi ve desteklenmesi gereken bir girişimdir). Türkiye'de ki eğitim yöneticilerinin bir profesyonel grup olarak örgütlenememeleri temel politikalar anlamında bu alanda çalışanların merkez örgütü düzeyinde seslerini duyurmalarını da engellemektedir.

Son söz olarak, Türkiye'de eğitim yönetimi genelde bilimde, yönetim ve örgüt alanında ve eğitim yönetimi alanındaki köklü paradigmatik dönüşümün en az yirmi yıl gerisinde kalmıştır, ve her geçen gün fark kapatılmaz ölçüde açılmaktadır. Türkiye'de, ülke ölçeğinde dahi birçok alanda köklü dönüşümleri artık kanıksar hale geldik. Eğitim yönetimi alanında paradigmatik bir dönüşümü başlatmanın tam zamanıdır.

Kaynaklar

- Boyd, W. L. (1992). "The Power of Paradigms: Reconceptualizing Educational Policy and Administration," **Educational Administration Quartely**, Vol. 28 (4): 504-28.,
- Burrell, G. ve G. Morgan (1979). *Sociological Paradigms and Organizational Analysis*, London: Heinemann.
- Educational Administration Quarterly (1991). **Special Issue: Nontraditional Theory and Research**, Vol. 27 (3).
- Getzels, J.W. ve E.G. Guba (1957). "Social Behavior and the Administrative Process," **School Review**, Vol. 65: 423-41.
- Hoy, W.K. (1994). "Foundations of Educational Administration: Traditional and Emerging Perspectives," **Educational Administration Quarterly**, Vol. 30 (2): 178-198.
- Kuhn, Thomas (1970). **The Structure of Scientific Revolutions** (2nd ed.), Chicago, IL: The University of Chicago Press.

- Lincoln, Yvonna S. (1990), "Trouble in the Land: The Paradigm Revolution in the Academic Disciplines," in John C. Smart (ed.), **Higher Education: Handbook of Theory and Research**, Vol. 6, New York, NY: Agathon Press.
- Morgan, Gareth (1986). *Images of Organization*, Newbury Park, CA: Sage. Putnam, 1983
- Swartz, P. and J. Ogilvy (1979). *The Emergent Paradigm: Changing Patterns of Thought and Belief*, Analytical Report #7: Values and Lifestyles Program, Menlo Park, CA: SRI Internaional.
- Tierney ve Rhoads, 1993
- Zey-Ferrell ve Aiken, 1981
- Şimşek, H. ve R.B. Heydinger (1993). "Paradigmatic Evolution of U.S. Higher Education and Implications For the Year 2000," in John C. Smart (ed.), **Higher Education: Handbook of Theory and Research**, Vol. 9:1-49, New York, NY: Agathon.
- Şimşek, H. ve K.S. Louis (1994). "Organizational Change as Paradigm Shift: Analysis of the Change Process in a Large, Public University," **Journal of Higher Education**, Vol.
- Şimşek, H. (1992). **Organizational Change as Paradigm Shift: Analysis of the Change Process in a Large, Public University by Using a Paradigm-Based Change Model**, Ph.D. Dissertation, University of Minnesota, U.S.A.

Tablo 3. Düşüşteki ve Yükselen Paradigmaların Temel Nitelikleri

Positivist/Akılcı Paradigma	Pozitivizm Ötesi/Yorumlamacı Paradigma
<p>1. Gerçeklik basittir: Evren, etkileşimsiz, kendi içinde tekdüze, farklı ve kendine özgü sistemlerin bir toplamıdır. Birşey parçalarının toplamıdır.</p> <p>2. Hiyerarşi düzenin ilkesidir: Sistemler en basitten en karmaşığa kadar hiyerarşik bir sırada sınıflandırılabilir.</p> <p>3. Evren mekaniktir: Evren saat gibi çalışan mekanik bir obje ya da bir makinedir. Enerjisi bitinceye kadar belli bir düzende devinmesini sürdürür.</p> <p>4. Gelecek ve yön belirlidir: Eğer evren saat ya da makina gibi çalışan bir olgu ise, evrenin geleceği, en kesin biçimiyle, önceden kestirilebilir. Yeter sayıda matematiksel model ve yeterli hesaplama gücü ile herhangi bir sistemin davranışı kesinlikle önceden kestirilebilir.</p> <p>5. Nedensellik ilişkisi: Newton'cu evrende parçalar arasında nedensellik ilişkisini biliyorsak, bu ilişkinin sonuçlarını da açıklayabiliriz.</p> <p>6. Değişim niceliksel ve birikim şeklindedir: Sistemler birikim yoluyla gelişirler, yani değişim sisteme bir yeni parça ya da boyut ekler. Niteliksel veya sıçramalı değişim çok seyrek olur.</p> <p>7. Nesnellik zorunludur: Kartezyen evrende, bilme akıl yoluyla anlama ile olasıdır, ve bu süreçte, gözlemci ve gözlenen kesin sınırlarla birbirinden ayrılmıştır.</p>	<p>1. Gerçek karmaşıktır. Değişkenlik, çeşitlilik ve karşılıklı etkileşim bütün sistem ve olguların doğal özelliğidir..."her sistem kendine özgü özellikler geliştirir" (Lincoln, 1989, s. 69).</p> <p>2. Heterarşi düzendir. Sistemler, hiyerarşik ve piramitsel değil, aksine önceden kestirilemez karşılıklı sınırlılık, etkileşim ve hareketlerle belirlenen heterarşik düzenlerdir.</p> <p>3. Evren holografiktir. Evren, bileşenlerinin ayrıştırılıp tekrar tersi bir süreçle yerlerine yerleştirildiği şekilde mekanik bir biçimde anlaşılabilir. Herşey birbiri ile ilintilidir, her parça bütünü bilgisini taşır.</p> <p>4. Gelecek ve yön belirsizdir. Olasılıklar bilinebilir, ancak kesin sonuçlar kestirilemez; "...geleceğin muğlaklığı doğanın koşuludur" (Lincoln, 1989, s. 71).</p> <p>5. İlişkiler doğrusal (lineer) değildir ve karşılıklı nedensellik vardır. A B'ye neden olmak yerine belki A ve B karşılıklı etkileşerek birlikte evrimleşir ve değişirler.</p> <p>6. Değişim morfojenetiktir. Düzen düzensizlikten doğabilir. Sistemler, niceliksel olmaktan ziyade niteliksel değişime yol açacak şekilde çeşitli, açık, karmaşık, karşılıklı nedensel ve belirsizdir (Lincoln, 1989, s. 71).</p> <p>7. Gözlemci belli bir perspektife sahip katılımcıdır. Gözlemci gözlenenden soyutlanmış ve mesafeli değildir. Nesnellik diye birşey yoktur, fakat perspektif vardır (Lincoln, 1989, s. 72).</p>

Pozitivist/Akılcı Paradigma	Pozitivizm Ötesi/Yorumlamacı Paradigma
Pozitivist, akılcı, modern, görgül, yapısalcı, Newton'cu	Pozitivizm ötesi, Yapısalcı ötesi, Modern ötesi, Görgül ötesi, İşlevselci ötesi, Yorumlamacı
<ul style="list-style-type: none"> *Mekanik bir dünya görüşü *Önceden kestirilebilirlik *Genellenebilirlik *Evrensellik *Nesnel gerçeklik *Büyük söylemler, büyük kuramlar, Tek Doğru *Mükemmel Bilgi *Nesnelleştirme *İndirgeme (Reductionism) *Ölçme *Nicelleştirme (Quantification) *Evrensel yasalar *Değer-katıksız (Value-free) sonuçlar *Deneysel süreçler *Bilgi keşfedilir, ortaya çıkarılır	<ul style="list-style-type: none"> *Holografik dünya görüşü *Önceden kestirilemezlik *Durumsal (Partiality) *Özne merkezli *Öznel gerçeklik *Çoğulcu *Eksik (Partial) bilgi *Görüş açısı (Perspectivism) *Bütünsellik (Wholism) *Katılım *Nitelleştirme (Qualification) *Duruma özgü bulgular *Değer-katıkl (Value-laden) sonuçlar *Katılım temelli süreçler (Involved, participative procedures) *Bilgi yorumlanır ve oluşturulur (constructed)